

Iusti Lipsii Centuriae Miscellaneae: tussen droom en daad stonden wetten in de weg en praktische bezwaren - Jeanine de Landtsheer

NB: De volledige tekst van de lezing verschijnt in het tweede nummer van jaargang 1998 van LIAS, onder de titel 'Justus Lipsius and the Edition of his Centuriae Miscellaneae: some Particularities and Practical Problems'.

Lipsius' *Opera Omnia* omvatten naast een aantal filologische en filosofische traktaten ook duizend brieven, verdeeld over tien *Centuriae*. Zo op het eerste gezicht lijkt met de editie van deze correspondentie niets speciaals aan de hand: Lipsius publiceerde drie *Centuriae ad Belgas* (Antwerpen 1602), gericht aan landgenoten of buitenlanders die in het Zuiden verbleven, een *Centuria ad Italos et Hispanos* (Antwerpen 1601) en een *Centuria ad Germanos et Gallos* (Antwerpen 1602), respectievelijk aan Italianen en Spanjaarden, en aan Duitsers en Fransen of landgenoten in die gebieden, en tenslotte drie *Centuriae miscellaneae* (Leiden 1586, 1590; Antwerpen 1602), waarin geen rekening werd gehouden met de nationaliteit van de adressaten. Postuum werd dit aantal uitgebreid met twee laatste *Centuriae*, waarvan Lipsius er één nog zelf had samengesteld (Antwerpen 1607). Zijn testamentuitvoerders zorgden voor de uitgave.

Wanneer men echter wat grondiger op de zaak ingaat, duikt een aantal vragen en problemen op. Uit de correspondentie – al dan niet in de *Centuriae* gepubliceerd – blijkt dat Lipsius oorspronkelijk veel meer brieven had geselecteerd: hij heeft het over 'libri quinque' of 'plures' die hij *Epistolae ad familiares* wilde noemen, wellicht naar het voorbeeld van Cicero. Lipsius aarzelde echter om ze uit te geven uit angst voor kritiek en laster. Zijn brieven waren immers echte brieven, vanuit een bepaalde achtergrond, situatie, gemoedsgesteltenis aan de adressaat gericht; hij had geen blad voor de mond genomen, maar vrijuit en spontaan geschreven. Vandaar dus dat hij zijn eerste verzameling beperkte tot honderd brieven, waarvan er veertien door andere humanisten aan hem waren gezonden. Ze verschenen einde 1585 te Leiden, ondanks de datum 1586 op het titelblad, in de enkele maanden tussen het vertrek van Plantijn uit Leiden en de vestiging van zijn schoonzoon Franciscus Raphelengius. Hoewel deze *Centuria* in humanistenkringen gunstig onthaald werd, rezen meteen problemen. Door de sterk verzuurde politieke verhoudingen tussen Noord en Zuid sinds de komst van Robert Dudley, graaf van Leicesters, slaagde Plantijn er namelijk niet in om van de overheid in het Zuiden een privilege voor de editie te krijgen. Hij mocht het werk alleen te koop aanbieden. Vier jaar later bracht Lipsius een nieuwe *Centuria* op de markt, tezamen met een

heruitgave van de eerste. Nu waren er grondige wijzigingen aangebracht, want Lipsius had alle brieven aan hem gericht vervangen door brieven die hij zelf geschreven had. Hierbij argumenteerde hij dat auteurs het recht hebben om zelf te bepalen wat al dan niet wordt uitgegeven; persoonlijk verkiest hij ook dat men niet buiten zijn weten of tegen zijn zin geschriften van hem op de markt brengt. Vervolgens duurde het tien jaar eer Lipsius opnieuw een *Centuria* uitgaf. Deze lange periode was zeker niet te wijten aan gebrek aan belangstelling of materiaal. Na zijn terugkeer naar het Zuiden (1592), voelde Lipsius zich voortdurend op de vingers gekeken en geconfronteerd met argwaan over zijn rechtgelovigheid. Hij vreesde nog meer kritiek als hij zijn brievenverzamelingen opnieuw zou publiceren: de eerste *Centuria* was immers opgedragen aan de stad Utrecht en in beide delen waren heel wat brieven opgenomen aan calvinisten. Bovendien was er het probleem van de kerkelijke goedkeuring, een vereiste voor een wereldlijk privilege. In de loop van 1600 wisten Jan en Balthassar Moretus Lipsius echter te overtuigen. Het probleem van de *approbatio* werd handig omzeild; vier brieven die boze reacties hadden uitgelokt in Westfalen werden vervangen in de tweede *Centuriae*. Einde januari 1601 had Moretus ook de honderd nieuwe brieven ontvangen. Er rees nog een probleem met de titel: terwijl de *Officina Plantiniana* wilde benadrukken dat het derde volume gewoon aansloot bij de twee voorgaande (dus *Centuria miscellanea nova* of *tertia*), wilde Lipsius juist aangeven dat het om een nieuwe serie ging, alleen gericht aan goede katholieken, wat af te leiden valt uit de titel die hij verkoos: *Centuria singularis ad Italos et Hispanos*. Dankzij het succes van de publicatie – een half jaar later kwam al een nieuwe oplage van de persen – ordende Lipsius ijverig verder, zodat in 1602 nog vijf nieuwe *Centuriae* beschikbaar waren op de lente-boekenbeurs van Frankfurt. Pas bij de heruitgave van de correspondentie drie jaar later zou Moretus gehoor geven aan Lipsius' wens om de *Centuria ad Italos* als derde volume van de *Centuriae miscellaneae* te vervangen door de *Centuria epistolarum selectarum* die Lipsius in 1602 had laten verschijnen. Bij referenties aan deze *Centuriae* van Lipsius dient men dus als *editio princeps* van de *Centuria ad Italos* te verwijzen naar de brieven uitgave van 1601, terwijl de *Centuria miscellanea tertia* pas in 1602, onder een enigszins andere titel op de markt kwam.